

Н. В. Літинська,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

МОВНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ОБРАЗНОГО ТА ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТІВ КОНЦЕПТУ *ITALIA*: КОНЦЕПТ *BEL PAESE*

*Статтю присвячено дослідженню мовних засобів репрезентації когнітивної структури концепту *ITALIA*, що розглядається як базовий елемент концептосфери «Сучасна Італія». Автор, ґрунтуючись на положенні про трьохрівневу організацію концепту, зосереджує увагу на образному та ціннісному сегментах концепту *ITALIA*, що об'єктивуються засобом оцінної номінації *Bel Paese*.*

Ключові слова: концепт, *ITALIA*, концептосфера, структура концепту, *Bel Paese*, образний компонент, ціннісний компонент.

*Статья посвящена изучению языковых средств репрезентации когнитивной структуры концепта *ITALIA*, который рассматривается как базовый элемент концептосферы «Современная Италия». Автор, основываясь на тезисе о трехслойной организации концепта, сосредотачивает внимание на образном и ценностном сегментах концепта *ITALIA*, которые объективируются посредством оценочной номинации *Bel Paese*.*

Ключевые слова: концепт, *ITALIA*, концептосфера, структура концепта, *Bel Paese*, образный компонент, ценностный компонент.

*The article focuses upon the investigation into the verbal means of representation of the cognitive structure of the concept *ITALIA*, which is examined as a basic element of the concept sphere «Modern Italy». The author, starting from the point that the concept has a three-level structure, gives particular attention to the figurative and value components of the concept *ITALIA* which are verbalized by the means of the evaluative denomination *Bel Paese*.*

Key words: concept, *ITALIA*, concept sphere structure of the concept, *Bel Paese*, figurative component, value component.

Антропоцентрична орієнтація сучасної лінгвістики детермінує комплексний підхід до вивчення мови у її зв'язку з когнітивною діяльністю суб'єктів мовлення як представників певної культури. Проявом такого підходу є виокремлення у складі когнітивної лінгвістики нової міждисциплінарної галузі – лінгвоконцептології, метою якої є опис концептів та мовних засобів їх репрезентації [7, с. 403]. В межах цієї дисципліни концепти мисляться як ментальні утворення, що містять не лише комплексні, енциклопедичні дані про концептуалізований предмет чи явище, але й культурну інформацію, що відображає категоріальні та ціннісні характеристики знань про різні культури як окремі фрагменти світу [2; 3; 5; 8; 9].

Думка про те, що мова є кодом культури та концентратом світоглядних уявлень етносу, втілюється у понятті «концептосфера», яка трактується у сучасних лінгвістичних розвідках як сукупність концептів нації [4, с. 5], складна система, утворена численним переплетенням різноманітних структур [1, с. 165]. Будь-яка національна концептосфера включає в себе концепти різного ступеню абстрактності: ідеальні абстрактні концепти та конкретні (максимально наближені до життєвого досвіду носіїв мови), що вступають між собою у системні відносини схожості, розбіжності та включення.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні когнітивної структури концепту *ITALIA* шляхом виявлення його основних концептуальних ознак. Цей концепт розглядається як базовий елемент концептосфери «Сучасна Італія», яка є фрагментом італійської національної концептосфери та втілює світоглядні уявлення італомовного етносу на сучасному етапі. Особлива увага приділяється образним та ціннісним характеристикам досліджуваного концепту, оскільки вони виявляють ставлення носіїв італійської мови до концептуалізованого об'єкту.

Актуальність дослідження визначається специфікою мовної репрезентації когнітивного ядра італійської національної концептосфери, що віддзеркалює особливості мовної свідомості італійського етносу, його національну самооцінку та міфологізовані уявлення.

Матеріалом дослідження слугують дані італійських енциклопедичних джерел, а також результати вільного асоціативного експерименту, проведеного з 102 носіями італійської мови.

Дослідження окремого концепту відбувається шляхом концептуального аналізу – головного методу логічного аналізу мови й когнітивної лінгвістики, що передбачає моделювання (із застосуванням різних метамов або природної мови) й опис концептів [6, с. 261]. Методика концептуального аналізу полягає у розумінні можливості структурування змісту концепту.

З'ясовуючи структурний аспект змісту концепту, більшість дослідників виокремлює у його складі образ, інформаційно-понятійне ядро та деякі інтерпретаційні ознаки, що свідчить про принципову схожість у розумінні структури концепту в різних наукових школах [2, с. 7; 3, с. 118; 8, с. 17–18]. Для дослідження семантичної структури концепту *ITALIA* ми беремо за основу положення В. І. Карасика, який виокремлює у структурі концепту образно-перцептивний компонент, понятійний (інформативно-фактуальний) компонент та ціннісну складову (оцінку та поведінкові норми) [3, с. 118].

Понятійна модель концепту включає в себе обов'язкові структурні елементи, що відображають специфіку організації певного знання. Інформаційно-понятійний зміст концепту включає мінімум когнітивних ознак, що визначають основні, найбільш важливі характеристики концептуалізованого предмету чи явища. Інформаційний зміст багатьох концептів наближається до змісту словарної дефініції ключового слова концепту, але до нього входять тільки ознаки концепту, що диференціюють його денотат і виключаються випадкові, периферійні, оцінні ознаки [5, с. 77].

Сукупний аналіз енциклопедичних дефініцій лексеми *Italia* дозволяє виявити дефініційні ознаки концепту *ITALIA*, що включають її визначення як територіального (*Penisola, Sud d'Europa*) чи політичного об'єднання (*Stato, paese, potenza, Repubblica parlamentare*), територію інших держав (*Vaticano, San Marino*), суб'єкта міжнародної політики (*membro fondatore dell'Unione europea*), місцезнаходження світової культурно-мистецької спадщини (*vanta il maggior numero di siti dichiarati patrimonio dell'umanità dall'UNESCO*), місця проживання італійської етнічної групи, об'єднаної національною приналежністю, мовою, релігією, історією та звичаями (*popolazione italiana, nazione italiana, immigrati, lingua italiana, religione cattolica*) [10, с. 969–973; 12].

Якщо у науковій картині світу концепт є чіткою дефініцією і повним поняттям про предмети і явища, то, як вважає Ю. С. Степанов, «у свідомості пересічної людини концепт є «пучком» уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, які супроводжують те чи інше слово» [9, с. 40]. В останньому випадку концепти не тільки мисляться, але й переживаються, оскільки вони стають предметом емоцій, симпатій, антипатій [9, с. 40–41]. Суб'єктивні та інтерпретаційні властивості мовців зумовлюють присутність у структурі концепту образного та ціннісного компонентів.

Образна інформація пов'язана із способом пізнання дійсності, що історично передує понятійній. Чуттєвий образ у структурі концепту утворений перцептивними когнітивними ознаками, що формуються у свідомості носія мови в результаті відображення ним оточуючої дійсності за допомогою органів чуттів (перцептивний образ). Це – зорові, слухові, тактильні, сприймані нюхом характеристики об'єктів, явищ, подій, що відбиваються в пам'яті індивіда, тобто релевантні ознаки практичного знання [3, с. 154].

Ціннісний компонент містить в собі інформацію про місце даного концепту в тій чи іншій культурі, визначає асоціації, пов'язані з цим концептом, і є домінуючим у структурі концепту. Слідом за Г. Г. Слишкіним, під ціннісною складовою концепту ми розуміємо той його компонент, що може бути розкладений на два вимірних аспекти: актуальність та оцінність. Аспект оцінності знаходить вираження в оцінній складовій у значенні мовної одиниці, що є іменем концепту, а також у сполучуваності цієї одиниці з оцінними епітетами. Аспект актуальності реалізується у численних мовних одиницях, що є засобом апелювання до даного концепту [8, с. 23].

Найбільш поширеним образом Італії є уявлення про неї як про «красиву країну», що об'єктивується словосполученням *Bel Paese*. Заміщення власного імені *Italia* атрибутивним словосполученням, що включає усічену форму прикметника *bello* та гіперонім *Paese*, відбиває образні та ціннісні характеристики концепту *ITALIA*. Присутність атрибуту *bello* зумовлює його позитивну конотацію. Такого визначення Італія набула, перш за все, завдяки присутності на своїй території значної кількості історичних, культурних та мистецьких пам'яток, а також природній красі та помірному клімату. Вхідження цієї колокації до узусу італійської мови пов'язується із публікацією книги А. Стоппані з однойменною назвою наприкінці XVIII ст. [11].

Образ *Bel Paese* є частиною міфологічної картини світу італійців, тобто фіктивною, усталеною у свідомості людини ідеєю, яка приймається на віру спільною і не потребує доведення чи спростування [6, с. 351–352]. Міфологема *Bel Paese* втілює уявлення італомовного етносу про значення Італії як зберігача культурної інформації, культурних цінностей, історії, мистецтва. Вона детермінується в італійській мовній свідомості національним гетеростереотипом Італії, що сформувалася у період *Grand tour* та закріпилася в епоху розвитку масового туризму до Італії у 60-тих роках XX ст.

Для визначення образного та ціннісного сегментів концепту *ITALIA* ми використали дані вільного асоціативного експерименту, проведеного з носіями італійської мови. Вільний асоціативний експеримент широко використовується лінгвістами для виявлення мовної свідомості представників певної лінгвокультури, він дозволяє отримати інформацію емотивного та оцінного характеру, а також виявити найбільш значимі елементи концепту.

Експеримент було проведено серед жителів різних областей Італії (північна, центральна, південна), віком від 18 до 60 років. На стимули *Italia* та *Bel Paese* було отримано 346 реакцій, які склали асоціативне поле концепту *ITALIA*. Оскільки обидві лексеми співвідносяться з одним і тим самим денотатом (*Italia*), асоціації у більшості випадків співпали.

Асоціації, що репрезентують *понятійний компонент* концепту *ITALIA*, вербалізують уявлення італомовних інформантів про Італію як країну, державу: *paese, stato*, її політичний устрій: *repubblica, politica, ordinamento politico*, владу: *potere*, закони: *leggi, costituzione*, державні символи: *inno, Fratelli d'Italia, bandiera*, територію: *territorio*, державних лідерів: *presidente, Berlusconi, Napolitano*.

Реакції, що репрезентують *перцептивно-образне* сприйняття власної країни, співпадають в асоціативних полях концептів *ITALIA* та *BEL PAESE*. Ці реакції ми розділили на такі групи: 1) **зорові образи**: асоціації із сонячною погодою: *sole, estate*; пейзажі та панорами: *panorami, mare, verde, paesaggi, spiagge*; архітектурні споруди: *piccoli borghi, città stupende, monumenti, paese dei mille campanili*; пам'ятники-символи Італії: *Colosseo, Fori Imperiali*; окремі міста: *Roma, Firenze, Napoli* та місцевості: *Costiera Amalfitana, Dolomiti*; образний зоровий символ Італії: *Stivale*; естетичні характеристики: *paese pieno di posti meravigliosi, belle donne mediterranee*; 2) **аудитивні образи**: *musica, melodia, canzone*; 3) **смакові образи**: *cibo, pizza, cucina*; 4) **тактильні образи**: *un'atmosfera particolare, l'atmosfera che si respira nelle più belle città*.

Реакції, що позначають *оцінне* ставлення представників італомовного соціуму, є найбільш численними. Реакції на стимул *Italia* включають як позитивну, так і негативну оцінку. Переважаючими позитивними асоціаціями на слово-стимул *Italia* є лексеми, що позначають: 1) її **естетичне сприйняття**: *bellezze naturali ed artistiche, bei paesaggi, posto bello*; 2) **мистецтво, культуру, літературу**: *culla dell'origine di arte, paese pieno di cultura e arte, pieno di risorse e bellezze uniche al mondo, la cultura italiana e il suo patrimonio, letteratura, arti, musei, rinascimento, storia*; 3) **оцінку людей**: *bella gente*; 4) **рідну землю, батьківщину**: *la mia terra, la mia patria, la mia casa*; 5) **позитивні емоції**: *amore, gioia*; 6) **унікальність**: *unicità, unica al mondo*; 7) **якість**

життя: *un paese in cui si vive bene*; 8) **багатство, достаток:** *c'è tutto, offre tutto, abbondanza, ricchezza*. До негативно маркованих асоціативів відносяться лексеми, що позначають негативні явища сучасної Італії: *burrocrazia, corruzione, crisi, mafia*.

Концепт *ITALIA*, вербалізований засобом оцінної номінації *Bel Paese*, об'єктивує суб'єктивне сприйняття представників італійської лінгвокультури власної країни. Особливість мовної репрезентації концепту *ITALIA* через описовий зворот *Bel Paese* полягає в його особливому аксіологічному статусі, у зв'язку з чим він стимулює до великої кількості позитивних оцінних та експресивних номінацій. Ця характеристика визначає структурну будову цього концепту, в якому переважають перцептивно-образний та валоритивний елементи і майже відсутній понятійний компонент.

Семантична інтерпретація отриманих реакцій на стимул *Bel Paese* дозволяє нам виокремити такі структурні *ціннісні* компоненти досліджуваного концепту: 1) **мистецтво:** *arte, cultura, gran patrimonio culturale*; 2) **оцінка психологічних та моральних якостей італійців:** *bella gente, gente aperta, ospitale, alla mano, siamo un popolo pieno di risorse*; 3) **історія:** *Grande Paese nel passato, la nostra storia è la nostra forza*; 4) **гастрономічні традиції:** *buon cibo, buona cucina, paese dove si mangia bene*; 5) **мода та стиль:** *moda, buon gusto, stile, eleganza*; 6) **повага до традицій:** *paese legato alle tradizioni, alla terra, ai figli*; 7) **якість життя:** *paese in cui si vive bene, paese di buon vivere*; 8) **емоційний стан:** *tanto divertimento, tanta gioia, amore, allegria, felicità*.

Варто також відмітити присутність в асоціативному полі *Bel Paese* невеликої кількості слів-реакцій, що вербалізують полярні ознаки досліджуваного концепту. З одного боку, Італія для італійців – рідна земля (*mia terra, mia casa*), місце найдорожчих людей (*la mia famiglia*), країна з унікальними природними ресурсами (*bei paesaggi*), багатою історією (*storia millenaria*), культурними здобутками (*disseminata di opere d'arte, patrimonio culturale*), гастрономічними традиціями (*buon cibo*), сприятливим кліматом (*bel clima*), з іншого – країна, вражена економічною кризою (*colpita dalla crisi*), корупцією (*politici corrotti*) та недосконалою системою влади (*regno mal gestito*).

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що позитивний образний та ціннісний компоненти концепту *ITALIA* репрезентується шляхом аксіологічного концепту *BEL PAESE*, що структурується такими когнітивними ознаками, як мистецтво, краса пейзажів, еногастрономічні традиції, мода, італійський стиль життя, об'єктивовані відповідними лексемами *arte, paesaggi, buona cucina, moda, stile di vita italiano*.

Зафіксована велика кількість отриманих реакцій, що об'єктивують пейзажні (*bellezze naturali*), гастрономічні (*buona cucina*), рекреаційні (*il luogo di vacanza e di villeggiatura*), культурно-мистецькі характеристики Італії (*Eden dell'arte, paese pieno di storia e di cultura*), дозволяє зробити висновок про переважання образного та ціннісного компонентів у структурі концептів *ITALIA* та *BEL PAESE* та високу ступінь суб'єктивності цих концептів у свідомості носіїв італійської мови. Репрезентація образу Італії частотними, стереотипними асоціативними реакціями (*mare, sole, pizza, arte, cultura, storia*) дозволяє розглядати відповідний концепт як факт концептосфери «Сучасна Італія», тобто як відносно стандартизований образ, що визнається і поділяється італійською мовною свідомістю.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому розкритті семантико-структурних елементів концепту *ITALIA* шляхом аналізу лексико-семантичних та метафоричних засобів репрезентації його компонентів.

Література:

1. Быкова Г. В. Внутриязыковые лакуны и национальная концептосфера / Гульчера Вахобовна Быкова, Иосиф Абрамович Стернин // Язык и национальное сознание. Вопросы, теории и методологии. – Воронеж : Воронежский гос. ун-ет, 2002. – С. 170–175.
2. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа : [монография] / Сергей Григорьевич Воркачев. – Краснодар : Техн. ун-т Кубан. гос. ун-та, 2002. – 142 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Дмитрий Сергеевич Лихачев // Известия РАН. – Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1993. – Т. 52, №1. – С. 3–9.
5. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : [учеб. изд.] / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация : золотая серия).
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник [Текст] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
8. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук: спец. 10. 02. 19 «Теория языка» / Геннадий Геннадьевич Слышкин ; Волгоградский гос. пед. ун-ет. – Волгоград, 2004. – 323 с.
9. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – [2-е изд., испр. и допол.]. – М. : Академ. проект, 2001. – 992 с.
10. Dizionario enciclopedico di arti, scienza, tecniche, lettere, filosofia, storia, geografia, diritto, economia / [a cura di Edigeo]. – Bologna : Zanichelli, 2004. – 2077 p.
11. Stoppani A. Il Bel Paese. Conversazioni sulle bellezze naturali. La geologia e la geografia fisica d'Italia / Antonio Stoppani, 1876. – 488 p.
12. Treccani. L'Enciclopedia italiana [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treccani.it/enciclopedia/>.